

Küreselleşmeyi Tartışırken İnsan Hak ve Özgürlüklerini Yeniden Gözden Geçirmek

(TMMOB Sanayi Kongresi-Küreselleşme ve Sanayileşme Bildiriler Kitabı, TMMOB, 2001, İstanbul)

Özet:

Bu bildiriye önce küreselleşme sürecinin ulus devlet, ondan da ötede ulusal politikalar ve vatandaşlık hakları üzerindeki etkilerine değinilmekte, sonra da küreselleşme olgusu karşısında ancak insan haklarını temel alan tartışmalarla anlamlı bazı sonuçlar elde edilebileceği konusu gündeme getirilmektedir. Küreselleşme ekonominin, daha da çok sermayenin gücü ve egemenlik alanını genişletir ve derinleştirirken,-ki, çeşitli olgular bize bu konuda ayrıntılı bilgiler vermektedir.- onun karşısında yalnız emeğin değil, genel olarak insanın ve yerkürenin çıkarlarını korumak gibi bir gereklilik ortaya çıkmaktadır. Bu savunma ve korumanın temelleri de ancak insan hakları içinde ve özellikle temel hak ve özgürlüklerle sosyal-ekonomik hak ve özgürlükleri bir bütün içinde ele almakla bulunabilecek gibi görünmektedir. Bu nedenle hem yalnızca temel insan hak ve özgürlükleri üzerinde duran, hem de insan hak ve özgürlüklerinin muhatabı olarak yalnızca ulusal devlet veya siyasal otoriteleri gören liberal bakışı açısından daha ötede bir bakış açısına ihtiyaç olduğu ortadadır. Kısacası bugün insanlık ve uygarlık, yeniden insan haklarının içinde varolan devrimci özü iyi anlamak ve bu özden yola çıkarak bugün yükselen güç odaklarına karşı bireyi koruyacak bazı savunma mekanizmaları üretmek gibi bir ihtiyaçla karşı karşıya diyebiliriz. Gerçekten küreselleşmenin yarattığı veya desteklediği ekonomik imparatorluklar, bugün siyasal otoritelerden çok bireyin hak ve özgürlüklerini ve toplumsal çıkarları tehdit edecek güç odakları durumuna gelmişlerdir. Bu güç odaklarına karşısında insanın hak ve çıkarlarını korumak için liberal anlayışın yetmediği de ortadadır; tam aksine bugün yalnız sosyal değil küresel bir dayanışma ahlakını ve bu ahlakı yaratacak bütünlüçü bir insan hakları anlayışını ortaya çıkarmak gerekmektedir.

1-Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme sürecinin bugünkü boyutları ekonomik, teknolojik, siyasal alanlarda olduğu gibi, küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel düzeylerde olmak üzere birçok alan ve düzeyde ve çeşitli sonuçlarıyla karşımıza çıkıyor. Birkaç örnek vermek gerekirse şunları hatırlayabiliriz. İşte ekonomik yapıda mal üretiminin, piyasanın küreselleştiğini ve örneğin 1985-1994 arasında dünya ticaret hacminin dünya hasılasındaki artış oranının iki katı büyüdüğünü görüyoruz¹ Toplam direkt yurtdışı yatırımların dünya hasılası içindeki payının 1980-1994 arasında ikiye katlandığını ve daha da önemlisi günlük sermaye dolaşımının, 1980 ortalarında 200 milyar iken,1990 ortalarında 1.2 trilyon dolara ulaştığını öğreniyoruz.² Buna bağlı olarak hemen her ülkede yatırımcı sermayeden çok finansal sermayenin, reel sektörden çok mali sektörün büyümesi gibi gerçekliklerle karşılaşılıyor: Örneğin 1983-1987 arasında gelişmekte olan ülkelerin dünya direkt yatırımlarından aldığı pay % 24'den %32'ye çıkarken, tahvil ve bono akışları çok daha hızla büyüyerek 1983'de dünya hasılası içindeki % 05'lik payını 1989'da %2'ye, 1996'da %4'e çıkarmıştır³. Bu nedenle de ABD'de sermaye piyasasının değerinin 1989-1997 arasında üç kat büyümüş, 1991-1996 arasında Amerikalıların net finansal varlıklarının 5.5 trilyon dolar artması gerçekleşmiştir⁴. Bu büyüme kuşkusuz şirket büyümeleri ve şirketlerin çok uluslu olmanın ötesinde ulusötesi (transnational) bir nitelik kazanmaları gibi gelişmelerle birlikte gerçekleşmektedir. Küresel piyasada artık dünya piyasasını elinde tutan küresel şirketler veya şirket imparatorlukları vardır.

Öte yandan siyasal açıdan ulusal devletlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve siyasal etkinliğinin azalması ya da zorlanması, IMF, Dünya bankası gibi ulusötesi kuruluşların veya küresel şirketlerin isteklerine "uyum ajansı" gibi çalışması gibi çarpıcı gerçeklikler de yaşanmaktadır. Gerçekten ulus-devletler küreselleşme

¹ Dani Rodrik, *Yeni Küreselleşen Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s; 19.

² Blanca Heredia, "Prospect or Perish? Development in the Age of Global Capital", *Current History*, November, 1997, s; 385.²

³ Blanca Heredia, a. g. e. s; 385.

⁴ Gündüz Fındıkçoğlu, "Ekonomik Kriz: Bir Vülgarizasyon", *İktisat*, Kasım 1998, s; 64.

sürecinde birçok önemli çelişki ile karşılaşmaktadırlar. Birinci çelişki sermayenin artan isteklerinden kaynaklanmaktadır. Artan hareket kabiliyeti nedeniyle sermaye devletlerden artık eskisine göre çok daha fazla rahatlatıcı koşullar istemekte, aksi halde ülkeden kaçmak ya da gelmemek gibi bir tehdidi kullanmaktadır. Dünya ölçeğinde yaratılan sermayenin % 70'i gelişmiş ülkelerde kullanılırken, geri kalan % 30'u için de geliştirmekte olan ülkeler arasında büyük rekabet olduğu bir gerçektir. Yabancı sermaye, bu nedenle, istikrar, güven ve büyümeyi garantileyen birçok koşulu istemekte hiç zorlanmamaktadır. Özellikle geliştirmekte olan ülkelerde artan borçlar ve yabancı sermaye gereksinimi nedeniyle bu istekler neredeyse "kurala" dönüşmektedir. Öte yandan yine artan kamu borçları finansal sermaye için büyük kar sağlayan bir alan oluştururken, artan borç ve faiz ödemeleri giderek büyüyen bir sarmala dönmekte, kamunun toplum hayrına bir iş görmesi neredeyse imkansız hale gelmektedir. Kısacası devlet, bu ülkelerde, hem gelir kaynakları açısından, hem de harcamalar açısından daralan, küçülen ve etkisizleşen bir konuma gelmekte, devletin uğradığı bu zaafiyet yalnız devlete değil, genel olarak siyasete olan güveni sarsmaktadır. Bu ülkelerde vatandaşların kendi ulusal tercih ve politikalarını da ortaya koymaları gerekirken, tam aksine bu ülkelerde siyasete, demokrasiye ve siyasal haklara olan inanç büyük ölçüde zedelenmektedir. Kısaca devletin zaafı, siyasetin zaafa uğraması gibi talihsiz bir sonuca neden olmaktadır.

Kuşkusuz burada devleti ve ulusal politikaları zaafa uğratan içsel faktörlerden de söz edilebilir. Her ülkede göze çarpan bireyin özgürlük talepleri, farklılıkların vurgulanması, kimlik arayışlarının önem kazanması, demokratik mekanizma ve süreçlerin ciddi yetersizlikler göstermesi, siyasal yapıda kirlenme ve yozlaşmaların artması gibi daha birçok faktör devletin ve siyasetin gözden düşmesinde rol oynamaktadır. Bunlara genel olarak modernitenin sorunları dense de, bunların önemli bölümünün hızlanan küreselleşme süreciyle ilgili olduğu da açıktır. Küreselleşme ve modernite krizi birarada var olmakta ve bu ikisi de en çok devleti sorgulamaktadırlar; ancak sorgulanması gereken başka güç odakları olduğu da ortadadır.

İşte çok kısaca değinilen küreselleşme olgusu ve sonuçlarını nasıl yorumladığı ayrı bir meseledir. Bu konuda getirilen argümanlar birbirlerinden oldukça farklı çıkış noktalarından hareket etmekte ve farklı sonuçlara varmaktadırlar. Çok genel hatlarıyla bu argümanlara kısaca bir göz atmakta yarar var diye düşünüyorum.

2-Küreselleşmeye Bakış Açısı ve Yorumlar

Küreselleşme ile ilgili olarak ortaya atılan tartışmaların başında küreselleşmenin ne anlam taşıdığı, neyi temsil ettiği konusunun geldiğini görüyoruz. Gerçekten küreselleşme ne? Kuşkusuz onu, ortaya çıkan verilerle açıklamak bir yol, ancak asıl olan bu verilerin arkasındaki güçler meselesini çözebilmek gibi görünüyor. Tartışma ve farklılıkların ilk boyutu da bu noktada ortaya çıkıyor.

Bu konuda birçok tartışma gündeme gelirken, bunlar arasında temel farklılıklarıyla göze çarpan üç gruba şöyle özetleyebileceğimizi düşünüyorum. Bir grup tartışmacı, küreselleşmeyi yalnızca öne çıkan verilerle ortaya koymak, bunu büyük ölçüde *teknolojik gelişmelere* bağlamak gibi bir yaklaşımı benimsiyor. Buna göre teknoloji gibi küreselleşme de adeta kendiliğinden ortaya çıkan yansız bir gelişme olarak takdim ediliyor. Bilgisayar ağırlıklı teknolojiler, kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim, ucuzlayan ulaşım hep birlikte sermaye dolaşımını kolaylaştırdılar, şirketlerin küresel düzeyde bir üretim ağı kurmasına yol açtılar ve de artan iletişim sayesinde bizler de "küresel köyde" benzer yaşam ve tüketim alışkanlıkları edindik. Sonuç olarak, hepimizin hayatına değiştiren ve bir o kadar da kolaylaştıran, birbirine yakınlaraştıran kaçınılmaz, vazgeçilemez ve uzun dönemde tüm insanlık hayrına olacak bir gelişme olarak küreselleşme gerçeğini yaşıyoruz.

Başka bir tartışmacı grubu küreselleşmeyi *piyasaların mantığına* bağlıyor diyebiliriz. Burada da, çok kabaca, hızlanan teknoloji ve artan üretim piyasalarının dışı açılmasını gerektirdi ve 1970 ortalarından buyana ülkeler, bu pazar mantığına uyarak ticareti serbestleştirmenin gerekleri doğrultusunda davranmaya başladılar deniyor. İşte bu nedenle 1945 sonrasında ve Bretton Woods (1944) anlaşmasının ulusal devletlere belirli bir otonomi bırakan sistemi içinde ulusal paranın korunması ve ithal ikameci politikalarla ulusal kalkınmanın sağlanması gibi önceliklerden dış pazara açık büyüme eksenli bir ekonomi anlayışına geçildi. Bunun için korumacı politikalar kalktı, dış ticaret teşvik edildi, para piyasaları serbestleştirildi ve kısaca iç pazar ve talep yönlü politikalarla dış pazar ve arz yönlü politikalarla, ya da neo-liberal politikalarla geçmek elzem oldu denmektedir. Gerçekten gelişmiş ekonomilerde 1945 sonrası teknolojik üstünlüğe dayalı dış piyasa egemenliği, iç talebi ve alım gücünü yüksek tutmaya yönelik keynesyen politikalar uzun süre büyümeyi güvence altına almışken, 1970 sonrasında Japonya'nın dünya piyasalarında farkedilmeye başlayan gücü, petrol fiyatlarındaki artışlar gibi gelişmeler nedeniyle bu ekonomiler, iç pazardaki alım gücünü yüksek tutmanın da, geliştirmekte olan ekonomilere iç pazarlarını koruma adına belirli bir otonomi bırakmanın da artık eskisi gibi büyümeyi garanti etmediği noktasına

geldiler. Dış pazarları daha yakına getirmek ve daha kullanılır yapmak gerekiyordu; bunu da ancak neo-liberal politikalarla yapmak mümkündü. Böyle bir ihtiyacı ne kadar teknolojinin ve piyasanın mantığı ile açıklamak mümkündür tartışması bir yana, serbestleşme ve küreselleşmenin farz olduğu bir döneme geçildiğini biliyoruz.

Üçüncü grup tartışmacı küreselleşmeyi hem yeni bulmuyor, hem de bu süreci *kapitalizmin mantığı ve işleyişine* bağlıyor. Özellikle Marksist yaklaşımın tezi bu noktada. Bu yaklaşım içinde, küreselleşmenin enaz 500 yıl önce keşif gezileriyle başladığı ve arkasındaki emperyal gücün desteğiyle yeni bir ekonomik-sistem kurduğu ileri sürülmektedir⁵. Buna göre de küreselleşme Batı'da kapitalizmin gelişmesiyle hız kazanmakta, örneğin 19. Yüzyılda İngiltere'nin bir dünya imparatorluğu olmasıyla 20. Yüzyılda ABD'nin dünyada kazandığı ekonomik ve siyasal güç aynı mantığı taşımakta, geçmişteki sömürge imparatorluğu ile bugün ABD'nin siyasal ve ekonomik imparatorluğu arasında sermayenin belirleyici gücü açısından önemli bir fark bulunmamaktadır. 20. yüzyılın sonlarında tekrar hız kazanan küreselleşme sürecinin gerisindeki temel dürtünün de, sınırlı bir dünya ticareti içinde sermaye birikimi konusunda sorun yaşayan kapitalizmin pazarı ve tekelci yapıyı genişletme ihtiyacı olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin İngiltere'nin dünya ticareti içindeki payı 1870'de %24, 1938'de % 14'dir, bunun gibi ABD'nin de 1950'deki payı % 18.3, 1980'de % 13.4 olmuştur⁶. 1950 sonrasında ABD gerçekten hem ulusal gelir, hem askeri harcamalar, hem de endüstriyel üretim açısından en büyük ülke konumundadır⁷. Öte yandan bugün de dünyanın % 20'lik nüfusu üretimin % 85'ine sahip görünmektedir. Kısacası kapitalizmin gelişmesiyle yeryüzünde hep ekonomik bir hegemonya söz konusu olmuştur, merkez-çevre ayrımı yaratılmıştır, üstelik bu katmanlaşma kapitalizmin gelişmesi için şarttır.

Bu bakış açısı içinde küreselleşme bir yandan kapitalizmin genişleme mantığı ile açıklanırken, öte yandan da kapitalizmin genişlemesinin yarattığı sorunlar ve küresel eşitsizlikler üzerinde de durulmaktadır. Örneğin küreselleşmenin özellikle emek açısından ortaya çıkardığı sorunlara dikkat çekilmekte ve emeğin statusünü düşüren, sektörlerin "kadinlaşmasına" yol açan, eve iş verme sistemini yaygınlaştıran, enformel sektörü büyüten, geçici çalışma, standart dışı çalışma biçimlerini yaygınlaştıran ve son olarak çevre işgücünü durmadan büyüten gelişmeler ortaya konmaktadır.

Bu görüşler konusunda bir yorum yapmak istersek, küreselleşmenin arkasındaki motifler ve getirilen yorumlar ne olursa olsun, genel olarak küreselleşmenin bölgesel eşitsizlikleri arttıran ve derinleştiren, küresel düzeyde çevresel sorunları genişleten, emek açısından kazanılmış sosyal hak taleplerinden geri adım atılmasına yol açan etkileri konusunda söylenecek fazla bir şey olmadığını görüyoruz; olsa olsa bazıları bunları, kaçınılmaz olarak ödenmesi gereken faturalar olarak görmektedir. Örneğin Dünya Bankası bile, artan dünya ticaretine karşın gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler arasında varolan eşitsizliğin kapanmak şöyle dursun durmadan arttığına işaret etmekte ve en fakir ile en zengin ülkeler arasında kişi başına düşen gelir açısından varolan farkın, 1870 ile 1985 arasında altı kat daha arttığını söylemektedir⁸. Öte yandan küreselleşmeye uyum sağlamaya ve ekonomilerini dışa açmaya çalışan ülkelerde büyüme ve istikrarın da garanti olmadığı görülmektedir, hatta ekonomik krizler daha garantilidir denilebilir. Uluslararası kuruluşlar bunları; o ülke yönetimlerinin yetersizlikleri veya toplumsal kaynakların sınırlılığı ile açıklasa da, krizlerin önemli bir nedeninin de, her gelişmekte olan ülkeye ülkenin özellikleri ve gereksinimleri dikkate alınmadan giydirilen "küreselleşme gömleği" olduğu da açıktır. Gerçekte gelişmekte olan ülkeler için artık ne büyüme garantidir, ne de ekonomik ve sosyal istikrar. Örneğin çok bilinen ve çeşitli yorumlara yol açan Asya krizi gibi krizlerin yanısıra 1980'den buyana 100'den fazla gelişmekte olan ülkede ciddi bankacılık krizi yaşandığı ve Meksika'nın 1995'deki krizde bankacılık sisteminin çökmesiyle ulusal gelirin % 12'sini bulan bir maliyetle karşılaştığı belirtilmektedir⁹. Ancak borçların ödenmesi ve banka mevduatları garanti altındadır. Bu nedenle bugün gelinen noktada "bankacılar için sosyalizm" lafları gündeme gelmektedir¹⁰. Türkiye'de de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra 12

⁵ David Broad, "Globalization Versus labor", *Monthly Review*, December, 1995, s; 25.

⁶ Jeremy Mitchell, "The Nature and Government of the Global Economy", Anthony G. McGrew ve Paul G.Lewis (der), *Global Politics*, Etal Polity Press, 1992, s; 186.

⁷ Jeremy Mitchell, 1992, a.g.e., s; 194.

⁸ World Bank, *World Development Report 1999/2000*, World Bank, Oxford University Press, 2000, s;14.

⁹ Blanca Heredia, 1997, a.g.e, s;386.

¹⁰ İktisat Dergisi, "Bu Tepetaklak Gidiş Nerede Duracak?", *İktisat*, Kasım 1998, s; 27.

milyar dolayındaki batık kredilerin yükü toplumun sırtına binmiş durumdadır. Gelir dağılımının bozulması, işsizliğin artışı, alım gücünün ve refahın azalması gibi sorunlar neredeyse devletin sorunları olmaktan çıkarken, borçların ödenmesi ve banka garantileri temel sorun durumuna gelmektedir. Bu açıdan küreselleşme ve küreselleşmeye uyum süreci, gelişmekte olan ülkelerde ödenen bunca faturaya karşın, onlar için reel üretim artışını ve ekonomik büyümeyi de pek garanti etmemektedir diyebiliriz. Örneğin bugün dünyanın zengin % 20'lik nüfus üretimin % 85'ine sahiptir, buna karşın geri kalan dünyada yoksulluk durmadan artmaktadır; örneğin dünyada günde bir dolar veya onun da altında bir gelire yaşayan ve mutlak yoksul sayılan insan sayısı 1987'de 1.2 milyar iken, günümüzde bu sayı 1.5 milyara yükselmiştir ve 2015 yılında 2 milyara yaklaşması beklenmektedir¹¹. Oysa bu dönemde zengin ülkelerin ulusal gelirleri de kişi başına düşen gelirleri de durmadan artmış, örneğin ortalama olarak 1970'lerde kişi başına düşen gelir 10.000 dolar dolayında iken, 1990 sonlarında 24.000 dolar dolayına yükselmiştir¹²

Peki artan istikrarsızlıkları ve eşitsizlikleri, büyümenin, küreselleşmenin kaçınılmaz bedelleri olarak görmenin mantığı nerede yatıyor? Kuşkusuz piyasanın görünmeyen el tanımında; yani tarafsız, ideolojisiz bir piyasa mekanizmasının varlığını kabul eden liberal yaklaşım içinde, ortaya çıkan sorunlar da serbest piyasaya uyum yetersizliklerinin faturaları olarak görülüyor. Bu liberal yaklaşıma, onun varsayımları ve çıkarımlarına karşı ileri sürülen birçok eleştiri olduğu bilinse de, piyasacı iktisat anlayışının “yerleşik iktisat” durumuna geldiği de iyi bilinmektedir. Yerleşik veya klasik iktisata getirilen kuramsal eleştirilere ve yapılan tartışmalara girmeden oldukça pragmatik bir bakış açısıyla şu soruyu sormak önemli görünmektedir; acaba teknolojik gelişmeleri, piyasanın işleyişini yansız kabul etmek ne derece doğru ve mümkündür? Örneğin teknolojik öncelikler, teknolojinin yönü ve içeriği konusunda kuşkusuz ya hükümetler ya da şirketler olmak üzere birilerinin karar verdiği çok acık, bu kararların arkasında da çoğunlukla kar veya büyüme motifi bulunuyor. Zaten yalnız teknolojik değil, tüm ekonomik etkinliklerin sosyo-politik kararların bir fonksiyonu olduğunu kabul etmek gerekir; yeni teknolojiler de hem bu sosyo-politik kararların bir sonucu, hem de bu kararların verilmesinde kullanılan ve bunları kolaylaştıran araçlardır¹³. Kısacası teknolojinin yönünü, piyasanın işleyişini, küreselleşme sürecini doğal ve kendiliğinden, yansız ve ideolojisiz olgular olarak değil, kul yapısı, tarihsel ve sosyal gerçeklikler olarak ele almak daha gerçekçi görünmektedir. Böyle olunca da bu tarihsel ve sosyal olgunun sorgulanmasını gerektiren birçok acı gerçekliği de görmek gerekir. Ancak bugün küreselleşmenin sorgulanmasını hem gerektiren, hem de zorlaştıran gelişmeleri birarada yaşadığımızı da bilmek durumundayız.

Gerçekten bugün yalnızca kapitalist yapı; ya da piyasa ekonomisi değil maddi hayat, günlük hayat ve onun gerisinde yatan düşünce ve eğilimler küreselleşmektedir. Üretimin ulusötesi şirketlerle nasıl bir küresel üretim biçimi aldığını biliyoruz. Öte yandan bu küresel üretim beraberinde belirli değer yargıları, eğilim ve beğenileri ile benzer bir maddi hayat da getirmektedir. Bu nedenle zaman zaman küreselleşmenin getirdiği kültürel hegemonya da tartışma alanına gelmektedir. Bu açıdan bugün yaşanan küreselleşmenin ekonomik olduğu kadar yaşamın her alanına uzanan önemli sonuçları olduğu kuşkusuz. Yaşam biçimimizden değer yargılarımıza, alışkanlıklarımızdan inançlarımıza, kültürel özelliklerimizden söylemlerimize, beklentilerimizden mutluluk anlayışımıza kadar hemen herşey küresel düzeyde birbirine yakınlaşmakta, ancak bir o kadar da birörnekleşmekte ve kısırlaşmaktadır. Bir anlamda, günlük hayatımız, yaşam biçimimiz, yememiz içmemiz, eğlenmemiz, dinlenmemiz “küresel piyasa” diyebileceğimiz belki apaçık görünmeyen, ancak arkasında birilerinin olduğu küresel karar merkezleri tarafından belirlenmektedir dersek çok da abartmış olmayız.

Öte yandan küreselleşmenin etkisi günlük hayat içinde, benimsenen rol ve değerlerde ortaya çıkınca, küreselleşme giderek hem kendini besleyen, hem de, adına piyasa ekonomisi denilse de, gerçekte piyasa ekonomisiyle birlikte varolan kapitalist yapıyı güçlendiren bir gelişme olmaktadır. Bir anlamda, liberal anlayışın dayandığı temel motif, yani insanın çıkarlarının peşinde koşan ve bu çıkarları gerçekleştirmek için akılcı seçimler yapan “homo economicus-ekonomik insan” anlayışı, piyasanın yaygınlaşması ile kendi insan tipini yaratmayı ya da yaygınlaştırmayı başarmakta, böylece bu varsayım kendi kendini doğrulayan bir varsayıma dönüşmektedir. Bu nedenle insanı sınırlı bir yapıyla ele alan ve insan bütününe kapsamaktan çok öte olduğu için

---

¹¹ World Bank, 2000, a. g. e. s; 25.

¹² World Bank, 2000, a. g. e. s; 231.

¹³ James Petras, “The Process of Globalization: The Role of The State and Multinational Corporation”, <http://aidc.org/2a/archives/petras.html>, 29.05.2000, s; 2.

eştirilen liberal anlayış, kendi varlığı içinde kendi tipolojisine uygun insan tipini de yaratmaktadır. Yani insanın gerçekten “homo economicus” dan, toplumun da “piyasa” dan ibaret olduğu bir gerçekliğe doğru gidilmektedir. Ne yazık ki böyle bir gerçeklik, insancıl değerleri zayıflatmakta, yoksulluğa, eşitsizliğe, acımasız rekabete karşı olmak, yeryüzünde birlikte yaşamak, bu nedenle daha adil bir paylaşmanın gerekliliğini düşünmek gibi piyasa dışı kaygılar duymayı engellemektedir. Bu nedenle hemen herşeyi piyasaya, ya da ekonomiye indirgeyen küreselleşme sürecine karşı çıkmak ve onu dönüştürmeye çalışmak oldukça zor görünmektedir.

Bazıları buna “dünyanın kapitalistleşmesi”, bazıları “dünyanın batılılaşması” demekte, bazıları da teknolojinin ve bilginin dünyayı ele geçirmesinden söz etmektedir. Ancak ister kapitalistleşme veya batılılaşma, isterse bilgi toplumuna geçiş densin, dünyanın birçok yöresi yalnız ekonomik değil, siyasal ve toplumsal gelişmeler açısından da gelişmiş ülkelerin çok gerisinde bir çağda yaşıyorlar. Gelişmiş ülkelere daha yakın duran ve gelişmekte olan ülke, ya da yeni endüstrileşmekte olan ülkeler diye adlandırılanlar ise, Batı toplumlarında olduğu gibi çeşitli kaynaklara, kurumlara ve denge mekanizmalara sahip olmadıkları için, kapitalistleşmeyi veya batılılaşmayı ancak ekonomik kriz, siyasal yozlaşma, toplumsal kutuplaşma veya baskı ve terör olarak yaşamaktadır. Bu ülkelerde çoğunlukla ekonomi mafyalaşmakta, siyaset ticaret haline gelmekte, demokrasi oyuna dönmekte, hukuk değil, keyfilik ve kurnazlık yaşanmakta ve kadını, çocuğu ve yoksulluğu insan satılık bir mal olmaktadır. Sonuç olarak bu toplumlarda ne insanın, ne de toplumun kendine olan inancı ve umudu kalmaktadır. Bu anlamda, yani artan eşitsizlikler ve sorunlar gibi, artan siyasal ve toplumsal çözümsüzlük nedeniyle de küreselleşmenin, gelişmekte olan ülkelerde insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin gelişmesi açısından da olumsuz etkileri olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3-Küreselleşme ve Ulus-Devlet Tartışmaları

Küreselleşme süreci içinde, yukarıda da kısaca değindiğim gibi, ulusal devletler açısından çelişkiler, sorunlar büyümekte ve ulusal politikaların uygulanması açısından yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu konuda da rivayet muhtelif.

Bu konudaki yaklaşımlardan birini “*gerçekçi veya gelenekçi*” diye adlandırarak görüşlerini çok kısaca şöyle özetleyebiliriz¹⁴. Bu yaklaşımı benimseyenler aslında uluslararası arenada olup biten değişimlerin farkında olmakla birlikte devletin önemini kalmadığı, işlevlerini yitirdiği ya da devletlerin yerini alacak yeni aktörlerin ortaya çıktığı gibi bir düşünceyi reddediyorlar. Onlara göre devlet hem içerde otoritenin, egemenlik alanının, meşruiyetin ve düzenin kaynağı, hem dış ilişkilerde ancak öteki devletlerle eşitlenen bir güç odağı. Bugün de aslında devletin önemi azalmamakta, yalnızca işlevlerinde değişiklik ortaya çıkmaktadır; örneğin asıl görevleri olan ulusal güvenliğin sağlanması yerine giderek daha çok ekonomik meseleler ve bölüşüm sorunlarıyla uğraşmaları gerekmektedir. Ayrıca artan uluslararası ilişkiler ulusal bir devlete ihtiyacı arttırmakta ve dolayısıyla küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde devletin etkisi azalmayıp çoğalmaktadır. Kısaca devletler değişen koşullara uyum sağlayarak küresel bir dünyada da merkezi rollerini sürdürecektir en önemli güç ve otorite kaynağı olarak varlıklarını korumaktadırlar.

İkinci yaklaşım “*liberal-pluralist*” yaklaşım olarak adlandırılmakta ve genel olarak bu görüş devletin dünyanın değişen koşullarına yanıt verme kabiliyetini yitirdiği konusunda odaklanmaktadır¹⁵. Bu görüş, yalnızca küreselleşmenin yarattığı sorunlar açısından değil, daha genel bir bakış açısıyla ve modernite sorunlarını dile getirerek, zihinsel devrimin üzerinde durarak, otoriteyi sorgulayarak, bireyin ve toplumsal grupların önemli bir bölümünün devlete olan bağlılığının ve devletten beklentilerinin azaldığını vurgulamaktadır. Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisi açısından da küreselleşmenin devlet dışında birçok aktörü ortaya çıkardığı ve devleti merkezi yerinden uzaklaştırdığı söylenmekte, devletin bugün ortaya çıkan birçok önemli işlevi yerine getiremediği veya denetleyemediği üzerinde durulmaktadır. Bu görüş sahipleri açısından devletin bugün küreselleşen ve farklılaşan dünyada gelişen ve büyüyen duyarlılıklara yanıt verme kabiliyetinden söz etmek zordur.

Küreselleşme sürecinde devlete ne olduğuyla ilgilenen görüşlerden biri de “*neo-marksistler*” olmaktadır. Bilindiği gibi marksistlere göre devlet sermayenin aracı, onun çıkarları doğrultusunda davranan bir ajan olduğundan, neo-marksist görüş açısından küreselleşmenin gerisinde de emperyal devletler yer almaktadır.

¹⁴ Michael Smith, “Modernization, Globalization and The Nation State”, Anthony G. McGrew ve Paul G. Lewis (der), *Global Politics*, Etal Polity Press, 1992, s; 260.

¹⁵ Michael Smith, 1992, a. g. e. ,s; 260.

Sermayenin başlangıçtan buyana büyümesini sağlayan, ona hareket kabiliyeti kazandıran, ona istikrarlı ve güvenli bir büyümeyi garanti eden, arkasındaki güç devletlerdir; bu sosyo-politik güç olmadan ne geçmişte, ne de bugünkü ekonomik imparatorlukları kurmak mümkün değildir¹⁶.

Ancak bugün küreselleşen dünyada ve sermayenin ulusüstü bir nitelik kazanması durumunda ulus-devlet ve sermayenin çıkarlarının her zaman uyuşmadığı ve ortaya paradoksal durumlar çıktığı da bilinmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomiler açısından. Neo-marksistlere göre bu teritoryal uyumsuzluk sermayenin boyutları ve hareketi doğrultusunda yeni uluslarüstü veya küresel siyasal yapıların ortaya çıkmasını gerektirmektedir ve olan da budur. Dolayısıyla sermayenin ihtiyacı olan ve bugüne kadar devletin karşıladığı birçok fonksiyonun artık ille de devlet tarafından karşılanması gerekmiyor, bu görevi şimdi uluslararası kuruluşlar veya AB gibi uluslarüstü örgütlenmeler yerine getiriyorlar. Ancak bu tür örgütlenmelerin bu örgütlerde söz hakkı bulunmayan gelişmekte olan ülkeler açısından pek de olumlu olmayan sonuçlar doğurduğu da ortadadır.

Burada bir gerçeği vurgulamakta yarar olduğunu düşünüyorum. Hangi görüşü benimsersek benimseyelim, geçmişten bugüne dek sermaye birikiminin arkasındaki en büyük gücün ulusal devlet olduğu ortadadır. Daha başa gidersek, ulus devletin oluşum koşullarına, yeni dünyanın keşfine, sömürge imparatorluklarına ve kapitalizmin gelişme süreçlerine baktığımızda devletin destekleyici rolü açıkça görülüyor. 20. Yüzyılda da devletler, devletten devlete uzanan ekonomik yardımlarla, silahlanma yarışı ve askeri örgütlerle, araştırma-geliştirme yatırımlarıyla, önce soğuk savaşın gerekleri sonra dışa açık büyüme politikalarıyla, kredi ve borç sağlayan kurumların oluşturulmasıyla, kısacası birçok yolla ekonomik büyümenin de, sermaye hareketliliğinin de, küreselleşmenin de başlıca aktörleri olarak görünüyorlar¹⁷. Bu etkiler açısından rolleri farklılaşsa da hem gelişmiş ülkelerde, hem gelişmekte olan ülkelerde devletlerin sermaye birikimini destekleyici rolleri olduğu apaçık ortada. Bunun yanısıra küreselleşmenin devletlerin gücünü zayıflattığını söylemek de zor. Çünkü bugün de ekonomi politikalarının hayata geçirilmesinde, sermaye için gerekli ve uygun koşulların yaratılmasında, uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesinde siyasal aktör olarak devlet baş rolde. Bu açıdan devletin sermayenin ihtiyaçların karşılayıcı fonksiyonunun bugün için ortadan kalktığı söylemek kolay değil. Ayrıca bunun istendiğini söylemek de mümkün değil; devletin yalnızca iç politikalar açısından etkisinin kısıtlanması isteniyor denilebilir; devletin küçülmesinden istenilen de budur.

Kuşkusuz gelişmiş ekonomilerde devletin desteği ile gelişmekte olan ülkelerdeki farklılaşıyor; fakat her ikisinde de destekleyici işlev aynı. Gelişmiş ülkelerde devletler, teknolojik üstünlüğü korumak, kar getirici alanların önünü açmak, sermayenin uluslararası işleyişini kolaylaştırmak ve bu arenada onun güvenliğini sağlamak gibi işlevler üstlenirken, gelişmekte olan ülkelerde bir yandan yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak (mal ve finans piyasalarındaki serbesti, serbest bölgeler, yüksek faizler, aşırı mevduat garantileri, özelleştirme gibi uygulamalarla), öte yandan sermaye karlarını arttırmak (bilinen uyum politikaları ve ücretlilerin istemlerini bastırmak) gibi işlevlere ağırlık vermektedirler. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin durmadan büyüyen borç sarmalı da küreselleşme sürecinde uluslararası sermaye için büyük getiri sağlayan bir alan olmaktadır. Örneğin Türkiye’de yeni büyüyen menkul kıymetler borsasına bakmak bile devletin yabancı sermayeye nasıl yüksek karlar sağladığı konusunda bir fikir vermektedir. 1999 yılı başında yabancı yatırımcıların borsada 3.5 milyar dolar düzeyinde bir yatırımı varken, 1999 sonu ve 2000 yılı başında yaklaşık 2 milyar doları satarak yurtdışına çıkartmışlardır; buna karşın hala borsada 13 milyar doların üzerinde hisse senetleri olduğu görülmekte, yani bu yatırımlar onlara yıllık ortalama % 78 kazanç sağlamış olmaktadır¹⁸. Ancak bu kazancın bir faturası da bulunmaktadır, bunu da artan borç stokunda görüyoruz. Türkiye’de kamu kesiminin toplam borç stokunun net olarak GSMH’ya oranı 1990 yılında % 29 iken, bu oran 1999 yılında % 61’e ulaşmıştır, % 6 olan net iç borç stoku da % 42’ye çıkmıştır; böylece 1990 yılında toplanan her 100 liralık vergi gelirinin 32 lirası faiz ödemek için kullanılırken, 1999 yılında bu rakam 72 liraya çıkmıştır¹⁹.

¹⁶ Leo Panitch, “Globalisation and The State”, http://aidc.org.za/archives/gl_and_state.html, 28.09.2000, s;19, James Petras , 2000, a. g. e. s; 3.

¹⁷ James Petras, 2000, a. g. e.,s; 3.

¹⁸ Özer Ertuna, “Kayıplar”, *Radikal Gazetesi*, 10 Nisan 2000.

¹⁹ Radikal Gazetesi, “Artık Geri Dönüş Olanaksız- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, *Radikal*, 15 Nisan 2001.

Kısacası bugün de gelişmekte olan ülkelerde herhalde kamu kağıtlarının yanısıra, özelleştirmeler, teşvik sistemleri, banka garantileri, banka ve şirket kurtarmaları gibi uygulamalar olmadan ulusal sermayenin büyümesini beklemek zordur, bu nedenle yalnızca ekonominin işleyişinde ulusal devletin yanında ulusüstü kurumlar, ulusal ekonomi politikalarının yanında hatta onlardan da önce uluslararası ekonominin gerekleri yer almaktadır diyebiliriz. Ancak bu ülkelerin üretimi arttırma ve büyüme açısından sahip oldukları kaynakları sınırlı olunca, sermaye birikimi açısından devletin desteği yetmemekte, çok zaman yasadışı bunun için yasadışı yollara başvurulmaktadır. Örneğin Türkiye’de yaşanan Kasım ve Şubat krizlerinden sonra bankalarda batan paranın 12 milyar dolara ulaştığından söz edilmekte²⁰, bunun faturası topluma çıkarken, yolsuzlukların tümüyle önüne geçmek ve sorumluları cezalandırmak pek mümkün olmamaktadır. Kısacası devlet, küreselleşme sürecinde de sermaye birikimi için zorunlu bir araç olarak işlevini sürdürdüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerde bu araç, ne yazık ki, üretken bir sermaye birikiminden çok sağlıksız bir sermaye birikimine hizmet eder olmaktadır. Bu nedenle ne ekonomik krizler ne de siyasal krizler eksik olmaktadır.

Öte yandan bu ülkelerde devletin sermaye birikimi açısından değilse de, başka açılardan işlevinin azaldığı da kuşku götürmez. Etkinliği azalan işlevlerin başında devlete sosyal bir nitelik kazandıran işlevler gelmektedir. Kuşkusuz devletin bu rolünde yaşanan geri çekilme de en çok gelişmekte olan ülkelerde hissedilmekte ve en çok buralarda sorun haline gelmektedir. Çünkü Batı kendi gelişimi içinde, toplumsal sistemleri arasında denge ve uzlaşma sağlamak, siyasetin yeri ve önemini sağlamlaştırmak açısından omldukça ileri adımlar atmıştır; oysa gelişmekte olan ülkeler böylesi kurumsallaşmalardan çok uzaktır.

Devletin Batı toplumunda, kapitalist bir ekonomi ve liberal bir gelenek içinde, fakat demokratik bir siyaset ve toplum anlayışıyla toplumdaki çeşitli sınıflar ve çıkarlar arasında göreceli de olsa bir denge kurmayı amaçlayan bir rol üstlendiğini görüyoruz; demokratik siyasal hakların ve de siyasetin işlevi bu olmakta, devlet bu işlevin bir aracı rolü oynamaktadır. Devleti ve siyaseti toplumsal uzlaşmanın sağlanmasında bir araç olarak gören, bu nedenle devlete ve siyaset bu yolda nitelikler kazandıran Batı, bu gelişmeler içinde kapitalizm ile demokrasiyi, emek ile sermayeyi uzlaştırmayı başarmış, bunun için de devletin sosyal niteliğini ve sosyal fonksiyonlarını kabul etmiştir. İşte küreselleşmeden en çok olumsuz olarak etkilenen işlevler, devletin sosyal nitelikleri olmuştur. Bir başka deyişle, küreselleşme ile sermayenin artan gücü ve bağımsızlığı karşısında, hem Batı’nın gelişmiş toplumlarında uzun yüzyıllar süren mücadeleler sonrasında gerçekleşen ve liberal görüşlerle sosyal kaygıları biraraya getiren devlet anlayışından az ya da çok uzaklaşmak zorunda kalınmış, hem de gelişmekte olan ülkelerin böylesi bir devlet anlayışını ve toplum modelini uygulama şansları hemen hiç kalmamıştır. Gerçekten 1975 sonrasında Batı’da liberal hükümetler, liberal ekonomi uygulamaları, refah devleti tartışmaları biçiminde yaşanan bu dönem daha sonra getirdiği toplumsal sorunlar nedeniyle az ya da çok yeni yol veya yeni sentez arayışlarına yol açmışsa da, küresel piyasa ve artan uluslararası rekabetin dayatmaları içindeki gelişmekte olan ülkelerde yeni sentezler bulmak o kadar kolay görünmemektedir. Bu ülkeler kapitalizmi gelişmiş haliyle değil daha çok vahşi haliyle yaşamakta, ekonomizm diyebileceğimiz bir sosyal körlük içine girmekte, artan sosyal sorunlara karşın çözüm üretecek güçleri ise ne yazık ki pek bulunmamaktadır.

Bu durumda özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından iki önemli soru ve sorun alanı ortaya çıkmaktadır. Birinci sorun, ulusal siyasetten, yönetsel-hukuk sistemden adeta kopan ve bağımsızlaşan ekonomik işleyişle ilgilidir. Yani küresel piyasa gerçekliğini onun işleyiş mantığı ve biçimini insanlığın hayrına mı yorumlayacağız, yoksa bir anlamda ekonomizm, öteki anlamda denetimsiz veya vahşi bir kapitalizmin dünyayı, insanlığı, uygarlığı, yeryüzünün bütününe nereye doğru götürdüğünü görmek ve tartışmak ihtiyacı mı duyacağız? Piyasayı da, küreselleşmeyi de daha yerli yerine oturtmak için herhalde bu ikincisini yapmak durumundayız. Öteki sorun, ekonomik işleyiş yerli yerine oturtmak, onu bütünü bir parçası yapmak ve böylece onu yeryüzü, insan ve toplum çıkarlarıyla dengelemek konusunda ne yapabileceğimizle ilgilidir. Sermayenin durmadan artan gücüne, onun insan, çevre, toplum sorunları karşısındaki duyarsızlığına, insanın ekonomi ya da piyasa gerçeği dışında bir kendini gerçekleştirme şansı kalmamasına, yeryüzündeki eşitsizlik ve dengesizliklerin bunca büyümeye karşı eksilmeyip artmasına karşı çıkışın meşruiyet temellerini nerede bulabiliriz? Aşağıdaki bölümlerde tartışmalarımı bu iki soru çerçevesinde sürdürmek istiyorum.

4-Bir Bütünün parçası Olarak Ekonomik Sistem

Genellikle insanların ve toplumların yaşamını belirleyen üç temel sistem bulunduğundan söz edilir: *siyaset, ekonomi ve yönetsel-hukusal sistemler*. İşte modern toplumlarda bireylerin ve toplumların güvencesi de, bu üç

²⁰ ATO, *Yolsuzluk Kısacasında Türkiye*, Ankara Ticaret Odası Yay. Ankara, 2001, s; 9.

sistemin hem belirli kurallar çerçevesinde, hem de birbirini denetleyecek mekanizmalar içinde çalışabilmesidir. Bugünkü sorun da işte bu dengelerin bozulması ve ulusal sınırların dışına çıkan ekonomik işleyiş karşısında ulusal düzeylerde kalan siyasal ve yönetsel-hukuk sisteminin zaafa uğraması ile ilgilidir.

Gerçekten, bugün birçok ekonomik kararın ulusal sınırların dışında alınır duruma gelmesiyle, siyasetin de yönetsel-hukuksal sistemin de ekonomik kararları etkileyecek ya da denetleyecek gücü ve etkinliği büyük ölçüde azalmaktadır. Oysa, ulusal devletlerin ve ulusal politikaların, kimi zaman büyümenin ve rekabetin sürdürülmesi, kimi zaman borçların ödenmesi ve istikrar politikalarının yerine getirilmesi, kimi zaman da yabancı sermayenin gelebilmesi uğruna, ekonomiyi denetleme ve yönlendirme gücü azalırken, küreselleşen ekonomik işleyişin ya da küresel sermayenin, tam tersine, küresel, bölgesel, ulusal ve yerel tüm düzeylerdeki siyaseti ve yönetsel-hukuksal sistemleri etkileyici, hatta belirleyici gücü giderek artmaktadır. Öte yandan henüz ortada küresel bir ekonomik sistem, yasaları, kuralları ve denetimiyle oluşmuş bir küresel ekonomik yapılanma söz konusu olmadığından, ortaya sermayenin istemleri doğrultusunda oluşan ve tek taraflı kurallarla yürüyen bir uluslararası ekonomik işleyiş çıkmaktadır. Bu tek taraflı belirlenen küresel ekonomik işleyiş ve onun en önemli etkeni olan sermaye hareketleri, hem yukarıdaki bazı örneklerin de gösterdiği gibi birçok ülke için çok ağır faturalara yol açmakta, hem de ulusal devletlerin ve ulusal politikaların işlevini ortadan kaldırarak, vatandaşların yalnızca belirli ülke sınırları içinde sahip olduğu demokratik-siyasal hakların ve gerçekleştirdikleri siyasal denetimin anlamını yok etmektedir. Dolayısıyla küreselleşme karşısında ulusal devletler değil, gerçekte ulusal siyaset ve de ulusal düzeyde kullanılan demokratik haklar geçersizleşmektedir.

Bu konunun tartışmasına geçmeden şu sorular üzerinde düşünmek doğru gibi görünmektedir. Acaba demokratik bir siyasal ortam, ya da hukukun üstünlüğüne dayalı bir toplum ve yönetim yaratmadan, bırakınız sermaye karşısında bireyin ve toplumun (hatta yeryüzünün de diyebilirsiniz) çıkarlarını korumayı, gerçekten üretken, verimli, etkin bir ekonomik işleyiş sağlanabilir mi? Acaba tüm toplumsal sistemlerin birbirini dengeleme ve denetleme gücü olmadan herhangi bir toplumsal sistemin uzun süre etkin ve sağlıklı işlemesi mümkün müdür? Kısacası, acaba piyasa ekonomisi, onu etkinleştiren siyasal, hukuksal ve toplumsal katkılar ve denetim olmadan sağlıklı bir büyüme potansiyelini barındırır mı?

Gelişmiş ekonomilerin bugüne kadar geçirdikleri aşamalar bu konuda bazı ipuçları verebilir diye düşünüyorum. Batı'nın gelişmiş toplumlarında, vahşi, saldırgan ve acımasız bir sermaye birikimi döneminden sonra toplumsal uzlaşmanın da, toplumsal gelişmenin de yolunun insan hakları, siyasal demokrasi, hukukun üstünlüğü ve buna dayalı bir yönetim anlayışı içinde bulunduğunu görüyoruz. Belki siyasetin ekonomiyi etkileme ve denetleme gücü açısından gelişmiş ülkeler arasında farklar bulunursa da, hukukun üstünlüğü ve hukukun denetimi açısından aralarında önemli farklar olduğunu söylemek zordur. Öte yandan 20. Yüzyılda uzunca bir süre siyasal sistemin ekonomik yapıyı önemli ölçüde belirlediği bir keynesyen ekonomi dönemi yaşandığını da biliyoruz. Zaten demokratik siyasal işleyişin de, siyasal ve hukuksal sistemlerin de gerçekten önemli bir işlev gördüğü dönem bu dönem olmuştur. Her halükarda gelişmiş ülkelerde zaman içinde her üç sistemin, müdahale dozu değişse de, etkin biçimde çalıştığı ve birbirini denetleyip dengelediği bir noktaya gelindiğini söylemek yanlış olmaz. Bu toplumların ekonomik ve sosyal gelişmişliğinin gerisinde, uyguladıkları toplumsal modelin ve bu model içinde her üç sisteme verdikleri yer ve kazandırdıkları özelliklerin önemli bir payı olduğu da yadsınamaz. Örneğin bu ülkelerde piyasa ekonomisi ekonomik gelişmenin dinamiğini yaratırken, demokratik haklar ve siyasal işleyiş hem dayanışmacı bir ahlak anlayışının ve böylece toplumsal uzlaşmanın mimarı olmuş, hem de böylece ekonomik ve sosyal gelişmenin gizil gücünü ve desteğini yaratmıştır. Hukuk devletine dayalı yönetsel-hukuksal işleyiş de, önemli ölçüde bireyler ve toplum için hem bir denetim aracı, hem de güvence sistemi olmayı başarmıştır.

Batı'nın kendi gelişmeleri içinde ortaya çıkan bu toplum modelinin temel dayanağını, 20. Yüzyılda sosyal refah devleti anlayışıyla kavramsallaştırılan, benim "liberal ve sosyal sentez" diye adlandırdığım yaklaşımda bulmak mümkündür²¹. Batı Avrupa, yüzyıllar boyunca yaşadıklarından çıkardığı dersler ile ekonomik gelişmeyle birlikte bireye, insan haklarına özgürlük ve demokrasiye önem verdiği gibi, bunların gerçekleşmesi için toplumun ve toplumsal koşulların da ihmal edilmemesi gerçeğine varmıştır. Böylece liberal ve sosyal sentez diyebileceğimiz bir anlayış içinde, siyasetini de ekonomisini de toplum modelini de bu sentez içinde biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu sentez içinde, birçok toplumda hala önemli uyumsuzluk ve çatışmalara yol açan birçok karşıt kavramın, kuşkusuz uzlaşma dereceleri topluma ve duruma göre değişse de, biraraya getirildiğini görüyoruz. Örneğin bu sentez içinde birey de toplum da önemlidir; yani liberalizmin birey ve özgürlük aşkı devam etmekte, ancak

²¹ Meryem Koray, *Sosyal Politika*, Ezgi kitabevi, Bursa, 2000, s; 32.

bunun toplumsal gelişmeyle ilişkisi gözden ırak tutulmamaktadır; piyasanın da siyasal demokrasinin de önemli olması ve her ikisinin de birlikte varolmasının koşullarının yaratılması gibi. Bu nedenle uygulanan politikaları liberalizmin ve kollektivizmin bir karışımı olarak görmek mümkündür. Örneğin bu yaklaşım içinde emek ve sermaye arasında çatışmanın yok sayılması değil fakat “kurumsallaşması” önem taşımaktadır; bunun için tarafları aykırı düşünceleri savunsalar da biraraya getirecek kurum ve mekanizmalar bu toplum modeli içinde vazgeçilmez önemdedir²². Örneğin AB’de taraflararası diyalog ve uzlaşmayı amaçlayan kurum ve mekanizmalar, bu nedenle pratik-işlevsel yanları ne olursa olsun öncelikle bu toplum modelinin temel nitelikleri olarak önem taşımaktadır. Yine bu yaklaşım içinde rekabet ve yaratıcılık çok önemlidir, ancak rekabetin yıkıcı olmasından çok belirli bir güvence ve fırsat eşitliği ortamında olması önemlidir; bunun için eğitim sisteminden eşitlik politikalarına kadar birçok hukuksal ve yönetsel düzenleme söz konusudur.

Kısacası bu toplum modelinde bireysel ve toplumsal varoluşta yalnız piyasa ve doğal düzen değil, fakat siyasal haklar ve siyasal işleyiş, dolayısıyla toplumun uyguladığı politikalar önemli bir yer tutar. Bunun için de siyasal haklar, siyasal yapı ve mekanizmalar birey için de toplum için de vazgeçilmez önemdedir. Siyaset, bireyin kendi geleceğini belirlemede en önemli araç olarak önem kazanır. Kısacası bu modelin, ekonomizmden oldukça uzak bir toplum modeli olması esastır. Kuşkusuz hem ülkelere, hem de zamana göre liberal ve sosyal sentezin karışımı değişmekte, bazen bu karışımında yeni ayarlamalar yapılmakta, ancak modelin temel yaklaşımında bir değişime gidilmemektedir. Bugün Avrupa Birliği’nin Birlik olarak kendi için öngördüğü geleceğin de bu esaslar üzerine inşa edildiği açıktır. AB’nin kendi içinde kurduğu mekanizmalara ve karar alma süreçlerine bakıldığında, önem verdiği ve dikkate aldığı ilkelere dikkat edildiğinde, uygulamaya koyduğu veya önerdiği politikalara bir göz atıldığında, yalnız üye ülkelerin değil, AB düzeyinde de “liberal-sosyal sentez” mantığının sürdürüldüğünü görmek mümkündür²³.

Bugün genel olarak, ekonomik sistem küresel bir düzeye kayar, siyaset ve yönetsel-hukuksal sistemler ulusal egemenlik alanıyla sınırlı kalırken, toplumsal sistem içinde yer alan bu üç sistem büyük ölçüde birbirinden ayrırmakta ve en önemlisi küresel ekonomik işleyiş öteki alanları kapsayacak veya denetimi altına alacak bir güce ve bağımsızlığa ulaşmaktadır. Bunun sonucunda da hemen her ülkede siyasetin tıkanıklıklarından ve artık siyasetin gözden düştüğü bir “siyaset karşıtı (anti-politics)” dönem yaşandığından söz edilmektedir²⁴. Gerçekten, siyaset bir yandan toplumsal sorunları çözmek açısından etkinliğini yitirmekte, öte yandan varolan yetersizlikleri içinde toplumdaki farklılıkları temsil etme özelliği azalmakta ve önemli bir işlev kaybına uğramaktadır. Dolayısıyla siyasetin tıkanığından söz etmenin haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu nedenle gelişmiş toplumlarda da siyasete ilgisizlik, temsili demokrasiden hoşnutsuzluk gibi modernite krizleri yaşanmaktadır; fakat yine de bu toplumlarda ortaya çıkan sorunlara varolan sistemler içinde yanıt bulmak daha mümkün görünmektedir.

Asıl büyük sorunlar, henüz toplumsal sistemlerini etkin kullanmayı da, farklı toplumsal sistemler arasında bir denetim ve uzlaşma sağlayıcı mekanizmalar yaratmayı da başaramamış toplumlarda yaşanmaktadır. Çünkü küreselleşen ekonomik işleyiş, onların siyaseti ve siyasal hakları etkinleştirme, demokratikleşme ve kurumsallaşma süreçlerini daha da zorlaştıran etkiler yaratmaktadır. Bir yandan toplumla ilgili birçok kararı ulusal sınırların dışına çıkarmakta ve dolayısıyla siyasal sistemin etkinlik alanını daraltmaktadır; öte yandan küresel ekonomiye uyum dayatmaları içinde ekonomiyi toplumun denetiminden uzaklaştırarak, siyasal ve hatta yönetsel-hukuksal sistemleri daha da zaafa uğratmaktadır. Öteki iki sistemin aleyhine olarak, ekonomik sistem adeta tek belirleyici sistem olarak kalmakta ve yalnız toplumsal kaygılardan değil, fakat toplumsal denetimden uzaklaşmaktadır. Bir başka deyişle, geçmişte Batı toplumlarında olduğu gibi, bu toplumlarda ekonomi ve siyaset arasında karşılıklı bazı tavizlere ve dolayısıyla bazı karşılıklı kabullere dayalı bir denge ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir uzlaşma yaratılması giderek güçleşmektedir. Bunun yerine siyasal sistemin ve hukuk sisteminin zaafa uğraması gibi bir gerçek yaşanmakta ve giderek siyasetin anlamsızlaştığı, kuralsızlığın, keyfiliğin geçerli olduğu bir sisteme doğru gidilmektedir. Türkiye gibi ülkelerde özellikle son dönemlerde yaygınlaşan ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkan “hukuk-dışılığın” istisna değil “esas” duruma gelmesi ile, ekonomik yapının öteki sistemlerin denetiminden kopması ve bağımsızlaşması arasındaki ilişkileri iyi irdelemek gerekmektedir.

²² Meryem Koray, *Endüstri İlişkileri*, Doğruluk Matbaası, İzmir, 1992, s; 49.

²³ Meryem Koray, *Sosyal Politika*, 2000, a. g. e., s; 85-93..

²⁴ Andreas Schedler, “Introduction: Antipolitics-Closing and Colonizing The Public Sphere”, *The End of Politics*, Andreas Schedler (Der), Macmillan Press, İngiltere, 1997, s;1.

Sonuç olarak, küresel ekonomik işleyişin toplumsal veya küresel denetimden uzak ve bağımsız, kendi kurallarını kendi koyarak işlemesi çevre kirlenmesinden kaynakların kötü kullanımına, eşitsizliklerin büyümesinden işsizlik ve yoksulluğun artmasına kadar bir dolu küresel sorun yarattığı gibi, gelişmekte olan ülkelerin yalnız ekonomik yapıları üzerinde değil, siyasal ve hukuksal-yönetimsel sistemleri üzerine de ipotek koymaktadır. Gerçekten bu toplumlarda ilk olarak, siyasal sistem ve dolayısıyla demokratik-siyasal haklar önemli ölçüde işlevsiz, anlamsız kalmakta, bu da bu toplumlarda bireylerin ve toplumun varoluş koşullarını sınırlamaktadır. Çünkü bireyler ve toplumsal çıkarlar açısından yaşamı ve geleceği belirlemede siyaset, ekonomiye oranla, göreceli olsa da daha etkin ve daha eşit bir katılım olanağı sağlamakta, piyasanın yarattığı eşitsizlikler karşısında bireyleri az ya da çok koruyacak bir araç niteliği taşımaktadır. Bu nedenledir ki toplumsal sistemin bütünü içinde ekonomik sistemin karşısında siyasal sistemin denetimi ve dengeleyiciliği esastır. Kuşkusuz yine bu nedenledir ki, devlet ve siyaset, liberal bakış açısından çokça eleştirilir. Oysa tam aksine demokratik-siyasal haklar ve siyasal sistem, hem bireysel ve toplumsal varoluş açısından vazgeçilemez önemdedirler, hem de bir toplumun birarada yaşaması için gereken ortaklık ve dayanışma duygusunun yaratılmasında en önemli “harç” görevi görürler. Böyle bir varoluş yolu bulunmadığı veya tıkanıdığı durumlarda da toplumsal sistem er ya da geç çözümler; tabii bu durum en başta siyasetin anlamsızlaşması, topluma karşı ilgisizlik ve yabancılaşma duygusu olarak göze çarpar. İkinci olarak ise, bu toplumlarda artan çaresizlik duygusunun giderek daha radikal ve uçlara kayan siyasal tercihler yaratması gibi sorunlar yaşandığı görülmektedir. Birbirine benzeyen partiler, söylemler ve politikalar içinde, toplumun önemli bir bölümü için kurtuluş dipten, derinden bazı şeyleri değiştirmekten geçmekte, bazen köktendincilik, bazen etnik kavgalar, bazen de milliyetçilik akımları bu toplumların ayrılmaz özellikleri durumuna gelmektedir.

Hem küresel, hem de ulusal düzeyde yaşanan bu sorunlar karşısında küreselleşmeye karşı bazı görüşler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin hepimizin bildiği gibi, Dünya Ticaret Örgütü’nün, IMF’nin toplantıları artık küreselleşme karşıtı olanlar için birer eylem alanı oluşturmaktadır. Ancak küreselleşme karşıtı eylemler, henüz küresel ve kitlesel boyutta değildir, ayrıca küreselleşme karşıtlarının birbirinden çok farklı nedenleri bulunmaktadır. Ortak bir istek ve hedeften söz etmek henüz söz konusu değildir. Öte yandan çeşitli ülkelerde uzmanlar ve entelektüeller arasında da küreselleşmenin daha insancıl biçimde dönüştürülmesinden, demokratikleştirilmesinden ve de sermaye hareketlerinin denetlenmesinden söz eden görüşler ortaya atılmaktadır. Henüz bu görüşler de çok cılızdır. Yine de gelişmekte olan ülkelerde birbirine benzer ve birbirini izleyen ekonomik ve siyasal krizler ile artan eşitsizliklerin getirdiği toplumsal ve küresel bunalımların, geçmişte ulusal düzeyde olduğu gibi bugün de ekonomiyi ve sermayeyi küresel düzeyde bir denetim noktasına getirmesi yönündeki eğilimleri güçlendirmesi beklenebilir. En azından umulur diyelim. Ancak en başta sermaye hareketleri olmak üzere küresel ekonomik işleyiş küresel bir denetim içine alınabilirse, bu denetimin de küresel ve toplumsal çıkarları göz önüne alacak bir çoğulculuk ve demokratik anlayış içinde yapılması sağlanabilirse, başka bir deyişle sermayenin veya ekonomizmin gücü küresel düzeyde ve demokratik esaslara dayalı siyasal ve hukuksal-yönetimsel sistemlerle sınırlanabilirse hem küresel, toplumsal çıkarları dengelemek ve korumak, hem de gelişmekte olan toplumlarda siyasetin ve demokratik hakların önünü açmak mümkün olur diye düşünüyorum.

5-İnsan ve Sermaye, Piyasa ve Siyaset Karşıtlığında İnsan Haklarının Gücü ve Önemi

Dünyanın sermayenin ve ekonomizmin egemenliğine girmesinin ve bunun karşısında siyasetin de demokratik-siyasal hakların da gerilemesinin önüne nasıl geçilebilir? Bu soru birçok yerde soruluyor ve bu konuda bolca tartışma var; fakat çözümler konusunda önemli bir gelişme olduğu söylenemez, kolay da değil. Ancak hem küreselleşmenin yol açtığı sorunlar karşısında geçmişte yaşananlardan ders alınacağını, hem de bu sürecin er ya da geç daha insancıl ve daha demokratik bir dönüşüm geçireceğini düşünmek mümkün. Bu konudaki çıkış noktası da, geçmişte emek-sermaye karşıtlığının dengelenmesi gibi bugün de insan-sermaye karşıtlığının dengelenmesi arayışları içinde ve insan haklarının özünde bulunacak gibi görünüyor..

-21.Yüzyıl. Hem Ulusal, Hem de Küresel Düzeyde Yeni Uzlaşmalar ve Yeni Sentezler Beklentisi

Bugün hem birçok toplum açısından, hem de yeryüzünün bütünü açısından yeni uzlaşmalara ve yeni sentezlere büyük ihtiyacımız olduğu açıktır. İnsanoğlunun, toplumların ve yeryüzünün eğer bir geleceği olacaksa, herhalde bu gelecek bu tür arayışlar ve uzlaşmalar üzerinde kurulmak durumundadır; yoksa gün be gün artan dengesizlikler ve eşitsizlikler üzerinde değil. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür arayışlara ve yeni sentezlere ihtiyaç hem daha büyük, hem daha zorunlu.

Örneğin, Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkede, bu ülkelerin geçmişten bugüne gelen yapısal yetersizliklerinden kaynaklanan birçok sorun yaşanırken, bu sorunların küreselleşme süreci içinde daha da ağırlaştığı yadsınamaz. Üstelik bunlar, yalnız istihdam sorununun, gelir dağılımındaki eşitsizliğin, yoksulluğun büyümesi gibi bilinen toplumsal sorunlar değildir. Bu açıdan son zamanlarda moda olduğu gibi, birkaç olumsuz toplumsal göstergeden söz etmek, "Üçüncü Türkiye" lafları etmek gerekli olsa da yeterli değildir. Daha da önemli olan, bu ülkelerde tüm toplumsal sistemlerin bir kriz içine girdiğini ve sorun çözme kapasitelerinin azaldığını görmekle ilgilidir. Sistemlerin böylesi bir zaafa uğraması ise, yalnız varolan sorunların bir türlü çözülememesi gibi bir sonuç yaramamakta, yukarıda da belirtildiği gibi, bireylerin toplumsal sisteme olan inançlarının azalması, yani toplumsal çözülme anlamına da gelmektedir. Asıl önemli sorun da buradadır.

Bu sorun, birçok Batı toplumunda da yaşanan modernite sorununun da ötesinde bir olgudur; ve özünde gelişmekte olan toplumların Batı'nın izlediği yolu izleyerek, bir türlü "vaad edilen topraklara" varamaması gibi bir sorun olarak da nitelendirilebilir. Küreselleşme ise, hem bu yol üzerindeki hedefleri büyütmede ve uzaklaştırmakta, hem belirsizlik ve zaman baskısını daha da arttırmakta, hem de toplumun önemli bir sistemi olan ekonomiyi toplumsal denetim dışına çıkarmaktadır. Gelişmekte olan toplumların kendi iç koşullarıyla dış dünyanın koşulları arasında uyum sağlama telaşları artarken küreselleştiği söylenen dünya onlardan, kabaca da olsa, iki temel konuda gerekenleri yapmalarını istemektedir; ekonomik serbestliği sağlayın ve belirli bir ölçüde de olsa insan haklarına saygılı olun. Bunlar önemlidir, ancak bu toplumların ihtiyacı herhalde bunların çok ötesindedir.

Gerçekten, bu ülkelerin asıl ihtiyacı, toplumsal sistemlerine ve mekanizmalarına olan inançlarının ve güvenlerinin kurulmasıdır. Bunun için de kendi toplumsal güçleri arasında yepyeni bir uzlaşma ortamı yaratmaya, tüm sistemler arasında daha sağlıklı ve dengeli bir işleyişi sağlayacak bir yeniden yapılanmaya ihtiyaçları vardır. Ekonomik sistem de dahil tüm sistemlerini zaafa uğratan küreselleşme süreci karşısında daha olumlu bir tavır takınmaları da, toplumsal sorunlarını çözmeleri de (insan haklarından demokratik krizlere kadar), ekonomik ve toplumsal gelişmelerinin önünü açmalarının yolu da toplumsal sistemi bir bütün olarak iyileştirmelerinden geçmektedir. Bunun için kullanacakları başlıca araç da, ekonomik liberalizme de, siyasal liberalizme de gerçekten inanmaları ve bunu istemeleridir, en başta da siyasetin ve demokratik hakların önünün açılmasıdır; yoksa "bize" göre bir piyasa ve siyasetle yetinmek değil. Batı'nın geçmişte yaptığı gibi, gerçek bir piyasa ekonomisi, demokratik-siyasal haklar ve hukuk devleti arasında bunların her birini var edecek ve denetleyecek bir toplumsal uzlaşma yaratılmasının önemli olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Gelişmekte olan toplumların büyük ölçüde başaramadıkları da budur. Kendi toplumsal potansiyelleri yetersizdir veya önemli güçlükler çıkarmaktadır; öte yandan da dünya onları açık denizde yüzmeye davet etmektedir. Bu arada yüzmeye öğrenmek için denize atılmaktan başka bir yol yok diyenler de epeyce fazladır.

Siyaseti etkinleştirmek, insan haklarını bir bütün olarak hayata geçirmek ve devleti, en başta kendi olmak üzere tüm toplumsal sistemleri hukukla sınırlayacak ve denetleyecek bir noktaya getirmek ve tüm toplumsal sistemler arasında daha dengeli bir sentez yaratmak kuşkusuz kolay değildir. Ancak "yokolma ve varolma" çizgisi de burada çizilmektedir. Geçmişte bu varoluş çizgisini belirleyenler hep asker-sivil aydın ve bürokratlar oldu Türkiye'de. Şimdi ise, gelecek öteki toplumsal güçlerin kendilerinde böyle bir güç ve sorumluluk hissedip hissetmeyeceklerine bağlı olarak belirlenecek gibi görünüyor. Türkiye'de, esasında,

Türkiye’yi yağma ekonomisinden de, hukuksuz devletten de, insan hakları ihlallerinden de kurtaracak toplumsal güçler aranıyor dersek, herhalde doğru söylemiş oluruz.

Öte yandan yeryüzünü de benzer gidişattan kurtaracak bir “küresel akla” ihtiyaç olduğu çok açık. Yeryüzünün doğal dengesinin ve güzelliğinin korunmasından kentlerin sağlıklı ve güvenli yerleşim yerleri olmasına kadar, bunca zenginleşen yeryüzünde hala hüküm süren açlığın ortadan kaldırılmasından ölümle, fuhuşla biten insan ticaretinin önlenmesine kadar, nükleer tehlikeden ekolojik intiharlara kadar, küçük büyük diktatörlerin hükümlerinden küçük büyük savaşların durdurulmasına kadar hemen her konuda küresel bir duyarlılık ve sorumluluk anlayışına ihtiyacımız var. Ancak, küresel düzeyde insan haklarının gerçekleşmesi, küresel düzeyde bir toplumsal-hukuksal düzeninin kurulması, küresel düzeyde geleceğimizi belirleme hakkımızın olması ile insanın ve yeryüzünün geleceğini güvence altına alabileceğimiz çok açık. Ortaya çıkan bunca ortak ve yaygın soruna ulusal düzeylerde etkili çözümler bulmak, artık pek mümkün görünmemektedir. Sorunların temel kaynağı küreseldir ve büyük ölçüde ekonominin hem denetimsiz, hem de toplumsal ve küresel kaygılardan uzak işleyişiyle ilgilidir. Bu nedenle de çözümler ancak küresel olmak durumundadır. Kısacası yeryüzünün ortak sorunları için ortak **“küresel-sosyal politikaları”** düşünmek zorundayız. Bu yalnızca Birleşmiş Milletler’in veya Uluslararası Çalışma Örgütü’nün getirdiği bazı uluslararası normların işi de değildir. Bunun ötesinde, bu normları hayata getirecek bir ekonomik anlayış ve işleyişi önemsememiz, yani ekonomik ve toplumsal hayatın bütünlüğünü görmemiz gerekmektedir.

Sonuç olarak, ekonomik, siyasal ve yönetsel-hukuksal sistemler arasındaki dengeli ve sağlıklı bir işleyişin sağlanmasını hem toplumsal düzeyde, hem de küresel düzeyde yeniden düşünmemiz gerektiği ortadadır. **Bu dengenin, yukarıda da değinildiği gibi, “ekonomi veya piyasa ile siyaset” arasında, “liberal ve sosyal anlayış” arasında, “birey ve toplum” arasında “özgürlük ve sorumluluk” arasında “rekabet ve güvence” arasında, “emek ve sermaye” arasında ve de “insan ve işgücü” arasında gerçekleştirilecek sentezler olması gerektiğini de görmek gerekiyor.** İkili veya çok uçlu toplumlardan, çevre ülkelerin veya üçüncü dünyanın baskısından, insanın yarattığı uygarlığın çevre kirliliğine veya teröre teslim olmasından öte bir toplum veya dünya hayalinin olması için toplumsal ve küresel bir projemiz olması gerek. Bu konuda Avrupa Birliği örneğinden öğreneceğimiz çok şey olduğu da ortada. AB hem, toplumsal projelere pek prim vermeyenler için iyi bir örnek, çünkü kendisi başlıbaşına bir “toplumsal proje”; hem de geleceği planlarken geçmişte yaşanılardan alınan dersleri iyi kullanmanın bir örneği. Ekonomik işbirliği ve ekonomik bütünleşme güdüsü ile yola çıkmış, ancak yalnızca piyasa, rekabet, verimlilik, serbest ticaret gibi kavramlar çerçevesinde böylesi bir projenin yürümeyeceği iyi anlaşılmalı, şimdi ise ekonomik, siyasal ve sosyal içerikli daha bütüncül bir proje olma arayışında. Türkiye’nin gerçekten AB örneğinden öğreneceği çok şey var; adaylık süresini oradan birşeyler beklemek yerine öğrenme süreci olarak kullanmayı becerbilsek, aslında çok önemli bir şey başarmış olacağımızı düşünüyorum.

Prof. Dr. Meryem Koray
Yıldız teknik Üniversitesi

işlevleri büyük ölçüde varlıklarını korurken ve hatta bu işlevlerini korumak üzere şimdi daha aktif politikalar izlemeleri beklenirken, devletin güçsüzleşmesi, zaafa uğraması, işlev kaybı, işe yaramazlığı gibi iddialar ne derecede gerçeği yansıtmaktadır diye sormak istiyorum. Ya da

devletten bunca yardım ve destek görürken devletin işe yaramazlığını en başta sermaye ve piyasa yanlılarının söylemesindeki garipliği nasıl açıklayayım bilmiyorum. Burada iki soru aklıma geliyor. Birincisi, sermaye ve kapitalist sistem aslında hala büyük ölçüde yararlandığı ulus devletlerden oluşan ve ulus devletlerden her türlü yardımı aldığı bir dünyada ve güya liberal bir yaklaşımı benimseyerek devleti bir yana bırakmanın tellallığını neden yapmaktadır? Kamuoyunun hazırlanması gibi uzun vadeli bir yatırım mı bu; bugünkü devlet yapısını zaafa uğratarak yayılması ve genişlemesinin önünü daha da açmak mı istemektedir; ya da aslında devlet odaklı tartışmaların arkasına saklanan ve sermayenin çıkarları önünde tek kullanılabilecek araç olarak görünen siyasetin gözden düşmesi mi istenmektedir? Başka olasılıklar da sıralanabilir, ancak bana küreselleşmenin işte bu siyaset ve demokratik haklar üzerindeki etkilerini tartışmak son derece önemli geliyor. Tartışmanın son bölümünde bu konuya değinmek istiyorum.

3-Siyasetten mi Vazgeçmek, Küreselleşmeyi mi Siyasileştirmek?

Küreselleşme ve devlet tartışmaları, ister istemez, küreselleşme ve siyasal-demokratik haklar tartışmasına yol açmaktadır dedik. Bu hakların ortaya çıkma ve gelişme süreci, bu sürecin arkasındaki güçler, zaman içinde kazandığı boyutlar, karşılaştığı tıkanıklıklar gibi konularda epeyce bilgimiz var. Demokrasinin hem kendi içindeki yetersizlikleri, hem de az gelişmiş ülke koşullarından kaynaklanan tıkanıklıklar da çok tartışılan konuların başında geliyor. O nedenle bunların üzerinde durmayacağım. Ancak bana göre bugün daha dramatik görünen gelişme, genel olarak siyasetin tıkanıklarından çok siyasetin işlevsiz kalınması noktasına doğru yol alınmasıdır. Siyaset anlam yitiriyor, işlevsiz kalıyor derken, adeta siyasetin neredeyse reddedildiği ve bazılarının göre “politika -karşıtı (anti-politics)” olarak nitelendirilebilecek bir çağa doğru yol alıyoruz(Schendler,1997;1). Gerçekten bunun yansımalarına ne kadar çok yerde ve ne kadar değişik biçimlerde yaşamıyor muyuz? Oysa devlete yönelik sağdan ve soldan gelen eleştiriler haklılık taşısa da, bireyin, toplumsal grupların, toplumların geleceğini ve kaderlerini belirlemede en etkin olarak kullanabilecekleri siyasetten vazgeçmek mümkün mü?

Ancak gelecek dünyayı ve insanlığın kaderini etkileyen birçok karar şimdi egemenlik sınırları dışına kaymaktadır; bu kararlar karşısında bireylerin siyasal haklarından, demokratik haklarından söz etmeleri ya da bu kararları alanlar üzerinde bir denetim kurmaları mümkün değildir. Yani karar alanlarla bu karar alıcıları seçenler arasında bir ulusal devlet içinde ve siyasal haklar aracılığıyla kurulmuş bulunan temsiliyet ve karşılıklılık ilişkisi olmayan bir sistem söz konusu olmaktadır artık. Şimdi bu küresel sistem ve bu sistemin temel aktörleri yeni dünya düzeni söylemi ve uygulamaları içinde eskiden olmadığı ölçüde bireylerin ve toplumların yaşamını etkiliyorlar, ancak siyasal bir denetimin dışında kaldıkları gibi kendileri için daha fazla kolaylık ve güvence anlamına gelecek bir hukuk düzenini de kurma girişimi içindeler..

Öte yandan günümüzde küresel ve ulusal sermayenin öncelikleri karşısında toplumun öteki kesimleri için işe yarar bir siyasal aktör olma işlevini önemli ölçüde yitiren özellikle gelişmekte olan ülke devletleri, küreselleşmeyi kendi yetersizlikleri ve sermaye yanlısı politikaları için bir mazeret olarak kullanmayı da başarmaktadırlar. Uygulanamayan politikaların nedenleri çok zaman küreselleşme, rekabet ve dışa açılma çabalarıdır; uyum politikalarıdır ve bu mazeretler hem toplumsal sorumluluklarından kaçmanın bir yolu, hem çok da başarısız görünmemenin bir yolu olmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin gerektirdiği

ekonomi politikalar hükümetlerin gücünü ve ekonomik işlevini arttırırken, hükümetler bu gücü ve işlevleri parlamento denetiminden kaçmak için de kullanmaktadırlar. Dolayısıyla parlamentonun denetiminden kaçma yolları zaten birçok ülkede sınırlı olan demokratik işleyişin daha da sınırlanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle demokrasinin geleceği açısından tartışılan temel konulardan biri de parlamentoların azalan denetim gücünün nasıl onarılacağıdır(Washington, 1996).

Bu düşünceler bizi, kaçınılmaz olarak, siyasetin yeniden tanımlanması arayışlarına götürüyor. Siyaset ne ve nasıl daha etkin kullanılabilir? Demokrasi nasıl zenginleştirilebilir? Bu konuda da kısaca bazı noktalar üzerinde durmak istiyorum. Dar anlamda ve referans olarak daha çok kullanılan biçimiyle siyaset, devlet veya hükümet aygıtının vatandaşlarla ve öteki devletlerle ilişkilerinin belirlenmesi, örgütlenmesi ve işlemesi ile ilgilidir diyebiliriz(Held;1991;5)Bu anlamda devletin işlev kaybı veya işlevlerinin nitelik değiştirmesi siyasetin de gerçekten işlevsiz kalmasına yol açabilmektedir. Oysa geniş anlamda siyaseti tüm insan etkinlikleriyle ilişkilendirmek mümkündür ve bu anlamıyla siyaset kuşkusuz tüm güç yapısı ve dağılımıyla, bireylerin ve toplumların kendi sosyal ve fiziksel çevrelerin kurmak adına kullanacakları kapasite ile bu kapasiteyi sağlayan kaynakların dağılımı ile ilgilidir(Held;1991;5). Geniş anlamdaki siyaset anlayışı ile siyaset, bir topluluğun kendi varlığı ve kaderini seçmesi olarak tanımlanmaktadır(Heller,1991;332). Bunun gibi insanın kendisine verilen, yaratılmış olan dışında bir”varlık” yaratma açısından ortaya koyduğu tüm eylemlerin siyaset olarak tanımlandığını da görüyoruz(Arend,1959;11). Günümüzde siyasete gerçekten işlev kazandırmak, kuşkusuz, siyaseti böyle geniş bir tanım ve yorum içinde ele almaktan geçecek gibi görünmektedir.

zaman bugün ulusal sınırların dışına kayan, devletten daha güçlü aktörler durumuna gelen ulusötesi sermaye ve onun elinde yoğunlaşan güç, siyasal hakların gelecekte genişlemesi ve gelişmesi için hedef alınan iktidar odağı olarak görünüyor demek mümkün. Örneğin sermaye hareketleri ve sonuçları hakkında bireylerin ve toplumun en başta bilgi edinme ve daha sonra bu konudaki kararları etkileme gücü gündeme gelecek ve bunun yolları konuşulmaya başlayacaktır diyebiliriz. Örneğin daha bugünden, çevrenin korunması açısından yatırım öncesi bölgede çevre raporunun hazırlanması ve açıklanması gibi sınırlı adımlar atıldığını söylemek mümkün. Kuşkusuz daha atılacak yüzlerce adım var. Ancak bu konudaki tartışmalar henüz çok etkisiz kalsa da bugünden başlamıştır.

Gerçekten günümüzde demokrasinin ve sınırlarının yeniden tanımlanması, yeni anlayışlar, yeni kurumlar ve mekanizmalarla zenginleştirilmesi gibi tartışmaların önemli bir yoğunluk kazandığı görülmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, örneğin Giddens “demokratik ülkelerde gerekli olan “demokrasinin kendisinin derinleştirilmesidir” demektir(Giddens,2000;89). Buna “demokrasinin demokratikleşmesi” adını veren Giddens, demokrasinin aynı zamanda uluslarötesi duruma getirilmesi gerektiğinden, ülke düzeyinin aşağısında ve yukarısında demokratikleşmeye ihtiyacımız olduğundan söz etmektedir. Held, demokrasinin hem devletin elindeki gücün yeniden düzenlenmesi, hem de sivil toplumun yeniden yapılanmasıyla ilgili olarak “ikili bir demokratikleştirme” önermektedir(Held, 1990;16). Bu görüş içinde demokratik devlet ve sivil toplum birbirinin demokratik gelişmesi için birer ön koşul olarak görülmekte ve demokratik bir yaşam için sivil toplumun merkezi bir rol alması istenmektedir. Held bir başka yazısında demokrasinin bir anlamı varsa bunu yakalayacak siyasal kurumlara ihtiyacımız var demekte ve “kozmpolit demokrasi” adını verdiği yeni bir demokrasi anlayışını dile getirmektedir(Held, 1997). Ona göre kozmpolit bir

dünyada yaşıyor, birçok vatandaşlık taşıyor, hepimizi birden etkileyen çevresel kirlenme gibi ulusal sınırları aşan birçok sorunla karşılaşılıyor. Bireyin ve toplumların küresel etkileşimi böylesine artarken devletler ise kendi egemenlik sınırları içinde bile artık tek yasal güç olmaktan çıkıyorlar. Bu nedenle egemenliğin artık belirli sınır ve alan düşüncesinden uzaklaşması ve daha çok demokratik ilkelere ve yönetime bağlanacak bir sıfat konumuna gelmesi gerekmektedir. Bu nedenle daha geniş bir egemenlik ve demokrasi anlayışıyla yerel düzeyden ulusal düzeye, bölgelerden kentlere oradan küresel meselelere kadar her düzeyde demokratik tartışma forumları olacak kurumlara ihtiyaç vardır, fakat bunlar henüz ortada yoklar. İşte bu tür ihtiyaçları karşılayacak mekanizmaların kurulmasını ve Birleşmiş Milletlerin daha farklı ve demokratik bir yapıya kavuşturulması gibi uluslararası alanda daha etkin rol oynayacak kurumlara sahip olunmasını, Held kozmopolit bir demokrasinin gerçekleşmesi açısından önemli görmektedir. Bunun gibi Bowles ve Gintis’de “post liberal demokrasi” adını verdikleri demokrasi anlayışı içinde önemli olanın bireysel hakların gelişmesini sürdürmek olduğunu vurgulamakta, buna bağlı olarak gelişmenin hem mülkiyet haklarının hem de devlet iktidarının kullanılmasının demokratik hesap verme yükümlülüğü esasına dayandırılması gerektiğini ileri sürmektedirler(Bowles ve Gintis,1996;273).

Küreselleşme konusunda kısaca değindiğimiz bu tartışmalardan kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse birkaç önemli noktanın altı çizilebilir. Birincisi küreselleşme süreci yeni değildir, en azından kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla başlamış ve onun ihtiyaçları doğrultusunda gelişmiştir. Öte yandan küreselleşmenin arkasında önemli bir güç olarak hep devlet olmuştur ve bugün de hem gelişmiş, hem gelişmekte olan devletler sermaye için benzer destekleyici görevler üstlenmişlerdir. Bu nedenle günümüzde devletlerin zayıfladığı, işlevlerini kaybettikleri gibi iddiaları bu görüş ışığında yeniden değerlendirmek epeyce yararlı olacak gibi görünmektedir. Devletin işlev kaybı sermaye ve çıkarları açısından değil, daha çok ulusal ve sosyal politikalar